

В. Б. ЗАДОРЖНИЙ
«ЄДИНОГО СЛОВА РАДИ»

Багатьом, очевидно, відомі ці слова, що стали символом високої вимогливості митця до себе, до своєї музи. На жаль, читаючи сучасну поезію, пересвідчуєшся, що від такого розуміння поетичної творчості деякі наші поети ще далекі. Інакше чим пояснити їхні численні помилки щодо синтаксису, граматики, слововживання?

Предметом нашої уваги будуть вірші, вміщені протягом кількох останніх років у журналі «Жовтень» (далі Ж). Не претендуючи на докладний аналіз творів, зупинимось лише на випадках порушення словесного наголосу задля однієї мети — аби увібгати слово в ритм, аби воно лише римувалося. Слід мати на увазі, що в поезії ритміка є визначальною у фактурі тексту, і тому читачі через твори засвоюють неправильний наголос як норму, а це розкитує акцентну систему української мови, призводить до орфоепічних помилок, завдає, зрештою, шкоди українській мові у функціонуванні, створює враження про її суржиковий характер.

Часто наголос, що суперечить нормативному, зустрічається в неозначеній формі дієслів:

Я малюю твій профіль на древньому пружі вікна,
Я свій факел надії до тебе не можу *не нести*.
Поміж нами роки, поміж нами — віки, і стіна.
Поміж нами, як жаль, біло-білі осінні конверти.

(М. Маткобожик. — Ж. — 1988. — №5).

Легко помітити, що кореневий **е** у дієсловах типу *нести* зумовлює кінцевий наголос (*вести*, *везти*, *плести*, *мести*, *брести*). І, навпаки, наголошеним буде корінь, у якому є голосна **а** (*класти*, *впасти*, *вкрати* і под.). Неправильно наголошуються особові форми дієслів теперішнього часу:

Співай, моя ватро, а я *помовчу*,
Танцюй, багрянлице русява.
У карих перлинах п'яного дощу
Ти запалахкотіла яскраво.

(М. Симчич. — Ж. — 1985. — №11)

Наголос на закінченні *мовчу*, *стою*, *лежу* нормативний, але коли з'являється в цих дієсловах префікс, наголос переміщується — *помовчу*, *постою*, *полежу*. Подібне відбувається і в неозначеній формі тих самих дієслів: *стояти*, *мовчати*, *лежати*, але *постояти*, *помовчати*, *полежати*. Перенесення наголосу із закінчення на корінь префіксального дієслова — це питома властивість української акцентної системи, на що не можна не зважати уваги. Тим часом поети вільно поводяться з цією мовною нормою:

Співай, моя ватро, вже треті півні,
А я ще заслуханий *стою*.
Заручений сонцем, на білім коні
Край світа пливу за рікою.

(Там же)

Досить часто в поетичних рядках звучить діалектний наголос у дієсловах *знайде*, *підє*, *прийде*, *зійде*, *будє*. Префіксальні дієслова у літературній мові відтягають наголос на початок слова: *знайде*, *підє*, *зійде*, *прийде* і под.

Всупереч літературній нормі наголошуються дієслова у формі жіночого або середнього роду минулого часу:

І біла ріка *підійнялась* увись,
До витоків древніх сягнула...

(Там же)

Отак поміркувала і *взялася* до діла:
раз блимнула добряче і тут-таки згоріла.

(А. Панчишин. — Ж. — 1989. — №6)

Нормативний наголос у таких дієсловах на закінченні *взяла*, *везла*, *лила*, *налила*, *підійняла*; *взяло*, *везло*, *лило*, *налило*, *підійняло*.

Прикро, що серед акцентних помилок трапляються й такі, що свідчать про елементарне

незнання авторами норм власне української вимови певних слів. Тут слід назвати часто повторювану помилку щодо наголошування слова *кидати*:

Хтось зриває квітку і *кидає*,
А хтось ловить птаха і трима...
В чорному сувої ніч ридає, —
Вечір її ніжно обійма.

(О. Яхневич. — Ж. — 1986. — №3)

Заперечення викликає помилкове наголошування слова *дано*, що за походженням є формою середнього роду дієприкметника *даний*, тому й повинно зберігати кореневий наголос. У поезії поширено інше наголошування:

Підіймемо тост за планету,
За час, що засвітиться в дітях,
За праведне слово поета,
Яке нам *дано* зрозуміти.

(М. Людкевич. — Ж. — 1986. — №1)

З ефіру цей наголос засвоюється мільйонами:

Усе-усе, що нам *дано*,
Не заросте вже полином.

(Автор слів В. Крищенко)

М. Рильський вважав «*дано*» наголосовим русизмом, якому підкорилась більшість наших поетів».

Часто вживаною помилкою є наголошування слова *ненависть* на першому складі:

І більша теча живосічна,
І там, за склом, в розмитій млі,
Страшне, як *ненависть* довічна (авт.)
Мовчання вбитої землі.

(С. Чернілевський. — Ж. — 1987. — №10)

Авторський знак наголосу не рятує ситуації, а вказує на свідоме порушення норми. Відхиленням від літературного є наголос у слові *недопалок*:

Ти світло вимкнув. Тихо ліг,
Згасив останній *недопалок*.
Сон не приходив, мов для всіх
Його в ту ніч було замало.

(В. Терещук. — Ж. — 1988. — №2)

Досить зіставити це слово зі схожим за будовою, щоб переконатись, що наголос у них обов'язково падатиме на префікс: *недоїдок*, *недокурок*, *недоліток*, *недолюдок* і под.

В. Стельмах послідовно наголошує *вежа́*, *вежі́* замість літературно-нормативних *ве́жа*, *ве́жі*. Часто порушується в мовній практиці наголошування іменників *кропи́ва* (вживають діалектний наголос *кропи́ва*) *слина́*, *слино́ю* (замість нормативного *слина*, *слиною*), *часу́* (замість літературного *часу*).

У віршовому мовленні потрапляють іменники віддієслівного походження з порушеним наголосом. Так, замість правильного *перекона́нь* звучить *переко́нань*, хоча відомо, що іменники, які походять від дієслів доконаного виду, зберігають наголос на тематичному голосному: *завда́ти* — *завда́ння*, *пита́ти* — *пита́ння*, *запита́ти* — *запита́ння*, *перекона́ти* — *перекона́ння*.

Випадки надто «вільного» наголошування особливо помітні в художніх творах, у поезії, яка має велике значення у нормуванні наголосу, в засвоєнні орфоепічних засобів, що відображають особливості мовної системи. Основною ознакою літературної мови є її нормативність, а досягти її не можна без суворої вимогливості до культури свого мовлення.